

6.Hafta

İnsanı Aldanmaya götüren sebepler (Tabiat ve esbab şükür kapısını kapatıp şirk kapsısını açmıştır)

Kâinatın varlık sebebi, akli dört ihtimale dayanır. İster bir bütün olarak kâinata bakılsın, ister ayrı ayrı varlıkların durumuna bakılsın, bunların varlık sahnesine çıkmalarının sebebi, şu dört ihtimalden biridir:

- Bu varlığı, örneğin evreni veya insanı sebepler yaratmıştır.
- Onları tabiat yaratmıştır.
- Tesadüf eseri ortaya çıkmıştır.
- Her şeyi Allah yaratmıştır.

Bugün bilimsel çalışmalar da kâinatın sonradan var olduğunu göstermiştir. Bilim adamlarının dediğine göre, şu gördüğümüz evren yaklaşık 14-15 milyar yıl önce var olmuştur. İnsan, hayvan, bitki gibi varlıkların sonradan var olduğu gözle görülen bir hakikattir. Hatta bilimsel çalışmaların verilerine göre, Samanyolu galaksisi diğer kozmik kitlelerden çok sonra ortaya çıkmıştır. Demek ki Evrenin önce yokken sonradan var olduğu konusu tartışmasız kabul görmüş bir husustur.

O halde insanın soruşturması gereken konu, bu mevcut kâinatın yoktan nasıl var olduğudur.

Ateistler, cehaletlerini başka bir cehaletle örtmeye çalışırlar. Örneğin, onlara denilse; “neden bu madde bu maddeyi kendine çekiyor?” Cevapları şudur: “Çünkü bu çeken madde mıknaştır, mıknaştır ise çeker.” Halbuki soruda zaten bu soruluyor: “Neden mıknaştır denen madde başka bir maddeyi çekebilir?” Buna cevapları yoktur.

Kâinatın ve tüm parçalarının varlık sahnesinde boy göstermesi sağlayan etkin bir fail vardır. Baştan başa harika bir sanat eseri olarak tasarlanmış kâinatın varlığını ‘Faili meçhul’ olaylar arasına sokamayız. Bunun mutlaka malum bir faili vardır. Bu konuda modern bilimin katkılarıyla çağdaş idrakin ön gördüğü akli ihtimaller külli manada yukarıda arz ettiğimiz dört ihtimaldir. Mantık açısından bu dört ihtimalin birden gerçek olması mümkün olmadığı gibi, hiçbir ihtimalin olmaması da imkânsızdır. Öyleyse bu ihtimallerden yalnız biri doğru, diğerleri yanlıştır.

1- Sebepler ve Tesadüfler Kâinatı Meydana Getiremez

Herhangi bir varlığı, örneğin tüm evreni veya bir insanı sebeplerin yaratma ihtimali:

Tesadüf, kanunla zıtlaşmak demektir. Kanun, belirli ve devamlı bir münasebeti ifade eder. Onda bir plân, program, nizam ve intizam vardır. Hâlbuki tesadüf, gelişigüzeğin ve başıboşluğun adıdır. İlimler ise, daima kanunlarla meşgul olur; tesadüfleri meşguliyet sahalarına almaz ve onlarla uzaktan-yakından ilgilenmezler. İlimler ve kanunları tesadüflerle bir arada mütalâa etmek, büyük bir yanlışlıktır. Kelimeler üzerinde bu kadar cık durduktan sonra, hükmümüzü teyid için birkaç misal verip, bu mevzuu geçelim: Bir insanda yüz trilyon hücre ve bir hücrede bir milyona yakın protein vardır. Bir proteinin tesadüfen meydana gelebilmesi için, 10 rakamının arkasında 160 sıfır ile ifade edilen ihtimal gereklidir. Ortada tercih ettirecek bir sebep olmadan bu ihtimallerden birinin tesadüfen vukû bulması ise, yine o rakamlar adedince muhaldir ve mümkün değildir!..

Felsefede determinizm olarak da ifade edilen bu düşünceye göre, sebep-sonuç ilişkisi esastır. Yumurtaı icat eden tavuk, balı icat eden arı, yağmuru gönderen buluttur. Bu ihtimal birçok yönden imkânsız barındırıyor. Her şeyden önce, bu düşüncede sebeplerin de sonradan var olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Diyelim ki, yumurtaı tavuk yaratıyor, peki tavuğu kim yaratmış? Eğer tavuğu da yumurta yaratmış denilse, bu takdirde her ikisinin hem ezeli hem hadis/sonradan var olduğu, her ikisinin de hem yaratan hem yaratılan olduğu kabul edilecektir. Bu düşüncenin kabul edilmesi ne aklen ne dinen ne de ilmen mümkündür. Keza, eğer balı arı yaratıyorsa, o zaman arıyı kim yaratmış? Bu düşünceyi çürüten onlarca delil vardır. Yalnız işi fazla uzatmamak için şunu tekrar edelim ki, sebep ile sonuç ikisi de sonradan var edilmiştir. Hiç birinin ezeli olmadığı gün gibi açıktır. Demek ki bu ihtimal gün yüzünü göremeyecek tarzda elenmiştir.

2- Tabiat ve Tabiat Kanunları da Yaratıcı Olamaz

Bütün varlıkların tabiat tarafından yaratılmış olma ihtimali:

Kanunla, o kanunu vaz'eden aynı değildir. Tabiat kanunlarını yine tabiat kanunları koymuş olamaz. Diğer taraftan, tabiatın kendinde olmayanı başkasına vermesi de muhaldir. Sonra, insanda mevcut binlerce duygunun hiçbirini tabiatta yoktur. Öyleyse tabiat, kendinde olmayanı insana nasıl verebilmiştir? Bu muhal hangi akıl kabul edebilir? Kendinden daha mükemmeli yaratamayan taş, toprak, hava, ısı ve ışıktan mürekkep olan tabiat, insanı nasıl yaratabilir?

Tabiat dedikleri şey, varlıkların bünyesinde görülen, yaş-kuru, sıvı-katı, sert-yumuşak, soğuk-sıcak gibi unsurlardır. Halbuki insanın tabiatındaki huyları, kendisinin varlığından sonra söz konusu olduğu gibi, kâinatın ve her türlü varlığın bu tabiatı, mizacı, huyu da ancak ilgili nesnenin varlığından sonra meydana gelmiştir. Olmayan bir insanın, olmayan bir ağacın tabiatından söz etmek, Kâinatta cari olan ilahi kanunların tabiatına aykırıdır. Bu konuyu da şu nurlu ifadelerle bitirelim:
“Tabiiyyunların, mevhum ve hakikatsız tabiat dedikleri şey, olsa olsa ve hakikat-ı hariciye sahibi ise; ancak bir san'at olabilir, Sâni' olamaz. Bir nakıştır, Nakkaş olamaz. Ahkâmıdır, hâkim olamaz. Bir şeriat-ı fitriyedir, Şâri' olamaz. Mahluk bir perde-i izzettir, Hâlık olamaz. Münfail bir fitrattır, Fâtır bir fâil olamaz. Kanundur, kudret değildir; kâdir olamaz. Mistardır, masdar olamaz” (Asa-yı Musa, 167).

3- Kâinat Kendi Kendine Meydana Gelemez

Varlıkların bir tesadüf eseri ortaya çıkmış olma ihtimali:

Varlığı zarurî olma, olmaması mümkün olmama demektir. Burada zarurî kelimesinden maksat, vücubdur. Vücudu vacip olanın dışında her varlık, imkân dairesine dahildir. İmkân ise, olup olmaması müsavî mânâsına gelir. Vücudun vacip olması, aynı zamanda sonsuzluğu gerektirir. Hâlbuki kâinatta müşâhede edilen her varlık, süratle bir sona doğru kaymaktadır. Öyleyse, kâinatta sonradan varlık sahasına çıkmış hiçbir mevcudun vücudu vacip değildir. Vücudun vacip olmayışı, mümkün olmasıyla eşdeğerdir. Mümkün ise, bir yaratıcıya muhtaçtır. Muhtaç olunan yaratıcı ile muhtaç olan eşyanın aynı olması ise, sadece bir hezeyan ifadesidir. Öyleyse, yaratıcıya muhtaç olanı yaratan, hiçbir zaman madde ve madde cinsinden olamaz. Onu yaratan, vücudu vacip olan bir Zât olabilir ki, O da Allah'tır (celle celâluhu). Diğer taraftan, -muhalifarz- eğer madde aynı zamanda kendini yaratan güçse, şimdi o güç ve kuvvet nereye gitmiştir? Ebedî olmayan bu gücün ezeli olmayacağı da gayet açıktır! Öyleyse, varlığın ötesinde bütün varlığa hükmeden ezeli ve ebedî bir Zât vardır ki, O'da Allah'tır (celle celâluhu).

Tesadüf aslında hikmetini bilmediğimiz işler konusunda 'bir şeyler söylemek için' kullanılan, gerçekliği bulunmayan mevhum bir argümandır. Kâinatın ve içindeki tüm varlıkların harika görevler ifa etmesi, çok faydalı maksatları takip etmesi, işin arka planında her şeyi hakkıyla bilen, hakkıyla gören sonsuz ilim, hikmet, kudret ve irade sahibi bir yaratıcının varlığını gösterir. Bu konuyu da fazla uzatmadan, yine İmam-ı Azam' dan nakledilen bir olayla akl-ı selimin gözleri önüne serelim:

Menkıbeye göre, Bağdat'ta oturan İmam-ı Azam, o günkü meşhur bir zındık/ateist ile belli bir yerde insanların huzurunda Allah'ın varlığını tartışmak üzere belli bir saatte anlaşmıştır. Ancak İmam, bir-iki saat gecikmeli olarak toplantıya katılır. Ateist, bu gecikmesini bahane ederek, İmam-ı Azam'ın kendisinden korktuğunu, karşısına çıkamayacağını haykırarak ve çoktan galibiyetini ilan etmiş bile. Nihayet gecikmeli de olsa, İmam-ı Azam toplantıya katılır ve mazeretini şöyle belirtir:

“Kura bakmayın, ben Dicle nehrinin karşı tarafından buraya eldim. Fakat bir şanssızlık eser, ağaçlardan kopup gelen tahtalar biraz gecikmeli kayığın inşasına başladılar. Tahtaların ağaçlardan kopmaları, bir araya gelmeleri, birleşerek bir kayık olmaları epey zaman aldı. Ben de bu sebeple geciktim, kura bakmayın” der. Bunları duyunca ateist efelenir ve bütün güri sesiyle bağırır: “Demedim mi, beni deli olan kimselerle karşı karşıya getirmeyin diye. Bu adam bir kayığın tesadüf eseri olarak kendiliğinden meydana geldiğini söylüyor. Böyle geri zekâlı kimseler ne konuşabilirim ki!”

Bunun üzerine İmam-ı Azam şu gerçeği seslendirir: “Arkadaşım! Sen birkaç tahtanın tesadüf eseri olarak bir araya gelip bir kayık olduğu iddiasını, akıldan uzak bir hayal, bir yalan olduğunu söylüyorsun da Koca kâinat gemisinin tesadüf oyuncağı olarak var olduğunu savunuyorsun; bu nasıl bir akıl, bu nasıl bir zekâ, bu nasıl bir ilim, bu nasıl bir feraset!” Evet, kâinat çapında görünen her şey, çok akıllıca, bilgilice, hikmetli amaçlar doğrultusunda hareket etmekte olduğu inkâr edilemez. Bunları, kör, sağır, dilsiz, akılsız, cansız sebeplere, tabiata veya tesadüfe havale etmek için akıldan istifa etmek bile yetmez. Demek ki, söz konusu üç ihtimalin hiçbiri kabul edilmeye değer bir konumda değildir. Bunların hepsinin ayıklanması ise, asıl değer verilmesi gereken ihtimali ortaya koymuş demektir.

4- Tevhid'de Sühûlet Vardır

Bütün eşyayı bir tek şeye vermek, bir tek şeyi bütün eşyaya taksim etmekten daha kolaydır. Bir zerrenin yaratılması için bütün bir kâinat gereklidir. Bütün kâinatı yaratamayan, bir tek zerreyi yaratamaz. Zira eşya arasında böyle bir telâzum (birbirini gerektirme, birbiriyle sıkı alâka içinde bulunma) vardır. İdare açısından bir orduyu bir kumandanın emrine vermek, gayet kolaydır. Buna karşılık, bir tek neferi ordunun neferleri adedince kumandanların emrine vermek ise, iş ve idareyi zorlaştırmak demektir. Bütün kâinatı Cenâb-ı Hakk'a isnat etmekle, bir zerrenin yaratılmasını O'na nispet etmek arasında fark yoktur.

Meselenin aksinde de netice aynı olacaktır. Yani bir zerreyi kim yaratmışsa, bütün kâinatı da o yaratmıştır. Daha açık bir ifadeyle, yaratılışın zerresiyle küresi, mikrobuyla gergedanı, damlasıyla deryası, parçasıyla bütünü arasında fark yoktur. Küreyi yaratamayan zerreye, gergedanı yaratamayan mikroba, deryayı yaratamayan damlaya, bütünü yaratamayan da parçaya sahip olamaz ve hükmedemez...

Kâinatın yaratıcısı ezeli, ebedi, her şeyi hakkıyla bilen, gören, işiten ve bir olan Allah'tır.

Zira, kâinat çapında görünen işler, icraatlar, hareketlerin hepsi çok bilgili, akıllı, şuurlu, hikmetli bir çizgi takip ettiklerine göre, elbette bu işleri ve bu icraatı yapanın da sonsuz ilim, hikmet ve kudret sahibi olduğunu zorunlu kılar. Çünkü sağır fertlerden iyi duyan bir meclisi, dilsiz fertlerden çok hatip bir topluluğu, kör fertlerden çok güzel gören bir cemaat meydana getirildiğine tarih şahit olamamıştır. Keza, tımarhaneden bin kişilik bir grubu getirip onlardan akıllı bir meclis kurmaya çalışmak, abesle iştiğal etmektir. Demek ki, bu cansız, akılsız, kör, sağır nesnelere, hareketlerinde akıllı, hayatı, görmeyi, işitmeyi göstermesi, bu işlerin kendilerine ait olmadığı açık göstergesidir.

Şu muhteşem Süleymaniye camii'nin mimarsız olması mümkün olmadığı gibi, bu evrenin mimarsız, ustasız olması ondan bin kat daha fazla imkânsızdır. Evrenin ve diğer varlıkların kendileri, birer gerçeklik olarak ortada iken, bazı masallara sarılanların durumu görüldüğü gibi içler acısıdır.

Örneğin, insanın gören bir gözü vardır. Ve görmesi için de güneş gerekir ve bakıyorsunuz ki o da vardır. Acaba bu ikisi arasındaki yakın ilişkiyi görmeyenler başka hangi gerçeğe inanabilirler. Bir şehrin kendiliğinden kurulduğunu söyleyeni tımarhaneye yollarlar. Bu harika düzen içindeki koca Evrenin kendiliğinden kurulduğunu söylemek için normal deli olmak bile yetmez...

İnsanı Aldanmaya Götüren Diğer Sebepler

1- Yüzeysel Bakış ve Gaflet

İnsanları hakikatten uzaklaştıran önemli bir sebep şu muhteşem kâinata ve onda cereyan eden harika olaylara gaflet ile, üstünkörü bir nazar ile bakmaktır. Çölde, uzaktan bakıldığında serabın su zannedilmesi gibi, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hurafe de gaflet ile ve basit nazar ile hakikat zannedilir.

Meselâ, bu kâinatın bir fabrika gibi kolay ve ahenkli idare edilmesine ve düzenine bakamaz. Hava ile bütün hayat sahiplerinin emzirilmesi, gece ve gündüzün ve mevsimlerin birbiri ardı sıra, hikmetle dizilmesi, bulutlardan yağmurun sağılması, güneşten ziyanın süzülmesi gibi harika icraatı temâşâ edemez. Elementlerin bitkilerin imdadına hikmet ve rahmetle koşturulmasını, bitkilerin hayvanların yardımına gönderilmesini ve hayvanların da insanların ihtiyacına hizmet ettirilmesini ibret nazarıyla seyredemez.

Bütün tohum ve çekirdeklerden çeşit çeşit bitkilerin ve ağaçların maharetle yaratılmasını tefekkür edemez. Her bir çiçek ve yaprağın, her bir çekirdek ve meyvenin birer san'at harikası olduğunu idrak edemez. Bütün hayvanların ayrı ayrı mahiyetlerini, birbirlerinden farklı hissiyatlarını, çeşit çeşit cihazatlarını, muntazam beslenmelerini, doğup ölmelerini düşünemez. Ve sonuç olarak, bu âlemde tecelli eden sonsuz kudretin bir Kâdir'den, bütün varlıkları kuşatan ilmin bir Alîm'den, bütün varlıkların hikmetli ve faydalı şekillerinin bir Hakîm'den geldiğini kavrayamaz. Binbir ismin tecelligâhı olan bu muhteşem kâinata yüzeysel olarak bakan bir insan, ondaki ilâhî hikmetleri sezemez, kavrayamaz. Cenâb-ı Hak'ın varlık ve birliğinden, azamet ve kudretinden, saltanat ve haşmetinden gaflet eder.

2-İnsanın Yaradılışındaki Gaye ve Sırları Düşünmemek

Bir diğer aldanma sebebi de, insanın, kendi yüksek mahiyetinden gaflet etmesi, nereden gelip, nereye gittiğini ve bu dünyadaki vazifesinin ne olduğunu düşünmemesidir. Cenâb-ı Hak, insanı bu kâinat içinde en mümtaz bir mahiyette yaratmış, ona âlemdeki hikmetleri teftiş edebilecek bir akıl, iyi ile kötüyü, hak ile bâtılı ayırt edebilecek bir vicdan, bütün ilimlere ayna olabilecek bir istidad ihvan etmiştir. Ona bütün tatlar âlemini teftiş edebilecek bir dil, güzelliklerin bütün nevilerini temâşâ edebilen bir çift göz, her çeşit nağmeleri işiten kulak lütfetmiştir. İnsan kendisine verilen bu ulvî cihazların kıymetini takdir edemezse, onları ihvan eden Rabbinden gaflet eder. O'nun bir mahlûku ve san'atı olduğunu ve her an O'nun terbiye ve gözetimi altında bulunduğunu ve O'nun nimetleriyle beslendiğini unuttur. O'na karşı yapması gereken vazifelerden yüz çevirir. Kendisini başıboş zanneder. Allah'ı tanımak için verilen bütün istidad ve kabiliyetini yerinde kullanmamakla vehimlere ve hurafelere kapılır hem dünya hem de ahiret saadetini mahveder. Hak Teâlâ, mümtaz olarak yarattığı bu insanı kendisine dost ve muhatab kılmış, gönderdiği semavî kitaplarla ona emir ve yasaklarını bildirmiş, saadet ve istikamet yollarını göstermiştir.

3- Dünyanın Fanî Zevklerine Aşırı Bağlanmak

Cenâb-ı Hak, bu dünyayı kudsî sıfatlarına ve esmâ-i hüsnâsına bir tecelligâh kılmış, ilmîni, san'atını, maharetini ve hikmetini onda göstermiştir. Dünyayı, insanın ebedî hayatı için bir çiftlik, kabiliyetlerin gelişmesi için bir imtihan meydanı, ilâhî sanatların düşünülmesi için bir sergi salonu olarak yaratmıştır.

Dünyanın bu mahiyetinden gaflet eden insanlar, onun fanî ve aldattıcı yüzüne âşık olurlar. Ebedî hayat için verilen akıl ve kalblerini, istidad ve kabiliyetlerini onun geçici zevklerine sarfederler. Kendilerine verilen sonsuz nimetlerin, sadece nefislerinin tatmini için verildiği vehmine kapılırlar. Cenab-ı Allah'ın rızâsı yerine insanların teveccühüne itibar ederler. Ahiret mükafatları yerine, dünyevî makamları arar, onlara talip olurlar. Aşırı zevk ve sarhoş edici eğlencelerle ile istikametli düşünme kabiliyetlerini zayi ederler. Gitgide bu hayat tarzlarını bir dâva haline getirirler. Uhrevî ve manevî mes'ealere önce lâkayd kalır, daha sonra bunlara cephe alma vaziyetine girerler. Sonunda, ilâhî ve Rabbanî hakikatlara karşı anlayışları kısırlaşır, muhakemeleri yüzeysel kalmaya başlar. Az bir dikkat ile muhal olduğu anlaşılacak bir vesveseyi yahut bir hurafeyi muhakeme etmekten âciz kalırlar; hakikatsiz vehimlere çabuk aldanırlar.

4- Peygamberlerin (Aleyhisselâm) Getirdiklerle Kulak Tıkamak

Önemli bir aldanma sebebi de insanın ilâhî ve Rabbanî hakikatları anlamakta kendi fikir ve muhakemesini yeterli görüp, nübüvvet kapısını çalmamasıdır. Halbuki, Allahü Azîmüştân'a ve O'nun sıfat ve isimlerine nasıl iman edileceği, O Zât-ı Akdes'in bu kâinatı niçin yarattığı, insanları bu âleme hangi gayeler için gönderdiği, onlara ne gibi vazifeler verdiği, bu âlemden sonra nasıl bir âleme gidileceği gibi hakikatler, bu, sınırlı akıl ile kavranamaz. Bunlar ancak vahyin aydınlığı altında görünebilir. Allahü Teâlâ bu hakikatları bildirmek için peygamberler göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Gezegenleri güneşin, elektronları çekirdeğin, arıları bir kraliçe arının, karıncaları bir emir'in etrafında toplayan Allah, insanların da nübüvvet merkezi etrafında toplanmalarını irâde etmiştir. Tâ ki, onların kalbleri, ruhları ve vicdanları, Peygamberlerin (Aleyhimüsselâm) eliyle terbiye edilsin ve kemâle ersin.

Bilindiği gibi, insanların simaları gibi, fikir ve muhakemeleri, arzu ve hissiyatları da birbirinden farklı olduğundan aynı ilâhî ve Rabbanî hakikate farklı şekillerde nazar edebilirler. Birisinin doğru gördüğüne diğeri yanlış diyebilir; birinin hak bildiğini diğeri bâtlı görebilir. Sonunda, insanlar sayısınca farklı görüş ve düşünceler, değişik değerlendirme ve hükümler ortaya çıkar. Peygamberler (aleyhisselâm.), insanlara, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve birliğini bildirmişler, kendilerine tâbi olanları marifet tabakalarında yükseltmiş ve onları küfürden, şirkten ve bâtlı inançlardan kurtarmışlardır. O nuranî zâtlar, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarına en mükemmel âyna olmuşlar, O'nu hakkıyla sevip, ümmetlerine de sevdirmişlerdir. Kendilerine inananları ebedî saadete teşvik etmiş, ilâhî azaptan sakındırmışlardır.

5- Materyalist Telkinlerin Tesirinde Kalmak

Materyalistler onların bu halinden istifade ederek onları "adalet", "eşitlik" gibi hayalî slogan ve propagandalarla aldatır, kendilerine çekerler. Onları sempatanları haline getirdikten sonra sosyal problemlerin çözümü için ileri sürdükleri hayalî reçeteler yanında yer yer bu gençlerin kafalarına maneviyâtı sarsıcı şüpheler de atarlar. Belli bir noktadan sonra, sürekli ve yoğun telkinlerle o zavallı gençlerin beyinlerini yıkaya yıkaya sonunda onları materyalist ve ateist düşünce dışında hiçbir hakikati kabul edemeyecek hale sokarlar. Artık bu gençler mantık ve muhakemelerini kaybederek tamamen robotlaşırlar. Basit bir hanenin dahi ustasız olamayacağı bir hakikat iken, şu muhteşem kâinat sarayını sahipsiz kabul ederler. Bir harfin kâtipsiz olması muhal olduğu halde, her harfinde sonsuz hikmetler bulunan şu kâinat kitabını kâtipsiz telâkki ederler. Hem bütün bitkileri, hayvanları ve insanları hayatsız, şuursuz ve iradesiz tabiatın yaptığına yahut bunların kendi kendine meydana geldiğine inanırlar.

6- Allah'ı Mahlûkatıyla Kıyas Etmek

İnsanları dalâlete götüren bir diğere yanılma sebebi de Allah'ın zâtına ve sıfatlarına dair hakikatleri, yarattığı diğere varlıklara kıyas etmektir. Halbuki Cenâb-ı Hak, vâcib-ül vücuddur, ezeli ve ebedîdir. Bütün sıfatları nihayet derecede kemâledir. Aczden, ihtiyaçtan, mekân ve zamandan münezzehtir; hiçten yarattığı âciz, zelil, fani mahlûkatı ile hiçbir cihetle kıyasa girmez.

Malûmdur ki iki şeyin birbiriyle mukayese edilebilmesi için, aralarında ortak noktalar bulunması lâzımdır. Meselâ, insanın mahiyeti ile taşın mahiyeti hiçbir cihetle kıyasa girmez. Farklı mahiyetteki iki mahlûk dahi birbiriyle kıyasa girmezken, vâcib, mümkün ile; Hâlık, mahluku ile nasıl mukayese edilebilir!

7- Allah'ın Zatını Aklın, Kavrayamayacağını Bilmemek

Her insan, akıyla Allahü Teâlâ'nın varlığını bilebilir. "Bir eser ustasız, bir bina mimarsız olamayacağı gibi ben de Hâlık'sız, Mâlik'siz olamam. Şu gökyüzü ve şu yeryüzü de Hâkim'siz, Sâni'siz olamaz." diyebilir. Ancak, akıl Cenâb-ı Hakk'ın Zâtını anlamaktan âcizdir; bu vadede bir adım dahi atamaz.

Malûmdur ki, bir şeyin varlığını bilmek başka, mahiyetini bilmek başkadır. Kâinatta çok şey vardır ki akıl onların varlıklarını apaçık bildiği halde, mahiyetlerini kavrayamamaktadır. Ruh, yerçekim kanunu, elektrik, hayal, şefkat gibi nice hakikatlar vardır ki bunların varlıklarını bilmek bir hakikat olduğu gibi, mahiyetlerinin idrak edilemeyeceğini bilmek de ayrı bir hakikattir. Aklın idrak edemeyeceği mahiyetleri anlamaya zorlanmak cerbezendir, cehalettir. İnsan bu hali ile sırat-ı müstakimden sapar ve takatinin son derecede üstünde olan bir yükün altına girmekle kendisini helak eder. "Eser, ustasını idrâk edemez." hakikatince, akıl da Hâlık'ının hakikatini kavrayamaz. Çünkü, O'nun mahlukudur, eseridir. Her mahluk gibi akıl da sınırlıdır. Görmenin, işitmenin ve diğer bütün hislerin sınırlı birer sahası olduğu gibi, aklın da belli bir idrak sahası, belli bir intikal gücü vardır. Cenâb-ı Hakk'ın kudsî mahiyetini idrak etmek, aklın kavrama ve intikal sahası içinde değildir.

Bir insan, değil Allah'ın zâtını, kendi ruhunun, hayâlinin, vicdanının dahi mahiyetlerini kavrayamaz. Çünkü, bunlar cismanî olmadıklarından akıl onlara bir suret giydiremez, bir şekil veremez. Meselâ, hayal için ne uzunluktan ne kısalıktan ne yaşlıktan ne kuruluktan; ne büyüklükten, ne küçüklükten söz edilemeyeceği için akıl ona bir bir hudut çizemez ve onu kavrayamaz. Bununla birlikte hiçbir insan, mahiyeti meçhul olan bu varlığı inkâr da edemez. Kendi mahiyetini bilmekten âciz olan insanın, bütün akılların, hayallerin, ruhların, hislerin, vicdanların, hafızaların, meleklerin yaratıcısı olan Allah'ın Zâtını anlamaya zorlanması en büyük bir cehalettir.

8- Bütün Varlığı Beş Duyu ile Kavramaya Zorlanmak

Bazı insanları aldatan sebeplerden biri de beş duyu ile hissedemedikleri hakikatleri inkâr etmeleridir. Halbuki, varlık âlemi sadece beş duyu ile hissedilenlerden ibaret değildir.

Malûmdur ki, insan görme duyusu ile ancak maddî varlıkları görür. Dili ile, tatlar âlemini, kulağıyla sesler âlemini, burnuyla kokular âlemini hisseder. Halbuki melekler, ruhani varlıklar, elektrik, çekme ve itme kanunları gibi nice hakikatler vardır ki bunlar ne görülürler ne iştilirler. Bununla birlikte bu hakikatların varlıkları da şüphe götürmez. Bu hakikatten gaflet eden bir kısım insanlar "görmediğime inanmam" diyerek bütün varlık âlemini sadece gözleriyle gördükleri maddî varlıklardan ibaret sanmakla büyük bir hataya düşerler. Halbuki, görünmemek olmamaya delil olamaz. Bu âlemde görmediklerimiz şeyler gördüklerimizden çok daha fazladır. Hatta insan vücudunda akıl, hayal, hafıza, vicdan, sevgi, korku, merak gibi görünmeyen şeyler, görünenlerden kat kat fazladır.

Cenâb-ı Hakk'ın görünmemesi "şiddet-i zuhurundan ve zıddının yokluğundandır." Meselâ, atmosferin küremizi her yandan kuşatması gibi güneşin de bütün uzay âlemini cismi ile kuşattığını farzetsek, o zaman güneşi göz ile görmek mümkün olmaz. Artık güneş şiddet-i zuhurundan görünmez olur. Hem gece gibi bir zıddı da olmadığı için zıddının yokluğundan güneş görülemez. Bununla beraber ziyâsıyla her yerde hazır ve nazır olan o güneşin varlığını inkâr etmek de büyük bir cehalet olur.